

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Serap DENİZMEN

Kastamonu Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kastamonu/TÜRKİYE
sdenizmen@kastamonu.edu.tr
ORCID

**ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİNDEN
İSTANBUL KÜLTÜR MUHİTİNE
BAKIŞ: MÜELLİF, MÜTERCİM,
HATTAT, CÜZHAN VE
DEVİRHANLARA DAİR BAZI
TESPİTLER**

REVIEWING THE CULTUREL
NEIGHBORHOOD OF ISTANBUL IN
THE TADHKIRA OF ÂŞIK ÇELEBİ:
SOME FINDINGS ABOUT AUTHORS,
TRANSLATORS, CALLIGRAPHERS,
CUZHANS AND DEVIRHANS

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 27.06.2024	Received Date: 27.06.2024
Kabul Tarihi: 22.08.2024	Accepted Date: 22.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024	Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Denizmen, Serap. "Âşık Çelebi Tezkiresinden İstanbul Kültür Muhitine Bakış: Müellif, Mütercim, Hattat, Cüzhan ve Devirhanlara Dair Bazı Tespitler". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 329-344.

Denizmen, Serap. "Reviewing the Culturel Neighborhood of Istanbul in the Tadhkira of Âşık Çelebi: Some Findings About Authors, Translators, Calligraphers, Cuzhans and Devirhans". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 329-344.

10.28981/hikmet.1505919

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlamış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Serap DENİZMEN

**ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİNDEN İSTANBUL KÜLTÜR MUHİTİNE BAKIŞ:
MÜELLİF, MÜTERCİM, HATTAT, CÜZHAN VE DEVİRHANLARA DAİR BAZI
TESPİTLER**

REVIEWING THE CULTURAL NEIGHBORHOOD OF ISTANBUL IN THE TADHKIRA
OF ÂŞIK ÇELEBİ: SOME FINDINGS ABOUT AUTHORS, TRANSLATORS,
CALLIGRAPHERS, CUZHANS AND DEVIRHANS

ÖZ

16. asrın ünlü biyograflarından Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-şu'arâ adını verdiği şâirler tezkiresi günümüzde hâlâ önemini koruyan Osmanlı edebiyatı kaynaklarından birisidir. Eserde tüm Osmanlı imparatorluk coğrafyası ve insanı çok canlı bir şekilde tasvir edildiğinden sosyo-kültürel tarih çalışmaları için de çok değerlidir. Müellif ve tezkiresini çeşitli açılardan inceleyen çalışmalar mevcutsa da İstanbullu şâirler ve İstanbul kültürü özelinde bir inceleme yapılmamıştır. Bu makalede Meşâ'irü's-şu'arâ'daki İstanbullu yada bir şekilde yolu İstanbul'a düşen şâirler ele alınmıştır. İstanbul'daki kitap, kütüphane, tercüme, kitap sanatları, hüsn-i hat ve camii mûsikisi kültürü bağlamında ismi geçen şâirler tasnif edilmiş ve imparatorluk başkentinin karakteri bu isimler üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Çelebi, Tezkire, Şehir Kültürü, İstanbul, Kitap, Kütüphane.

ABSTRACT

16th century famous biographer Âşık Çelebi's tadhkira of poets, Meşâ'irü's-şu'arâ, is one of the most important sources of Ottoman literature that still retains its importance today. It is also very valuable for socio-cultural history studies as the entire Ottoman imperial geography and people are depicted very vividly in the work. Although there are studies examining the author and his tezkire from various perspectives, there has not been an examination of Istanbul poets and Istanbul culture. This article focuses on the poets whose biographies are given in Meşâ'irü's-şu'arâ, either from Istanbul or who somehow traveled to Istanbul. The poets mentioned in the context of the book, library, translation, book arts, calligraphy and mosque music culture in Istanbul are classified and the character of the imperial capital is tried to be read through these names.

Keywords: Âşık Çelebi, Tadhkira, Urban Culture, Istanbul, Book, Library, Manuscripts.

Giriş

Âşık Çelebi'nin (ö. 1572) *Meşâ'irü's-su'arâ* isimli şâir tezkiresi 16. asrın en mühim biyografik kaynaklarından biridir. Müellif sadece şâirlerin hayat hikayelerini vermekle yetinmemiş; dönemin sosyo-kültürel yapısına ışık tutacak mühim bilgiler de paylaşmıştır. Devrinin meşhur şâirlerinin birçoğuyla dostluk kurması sebebiyle canlı hayat portreleri çizmeyi başaran Âşık Çelebi Osmanlı imparatorluk kültürü, İstanbul'daki yaşam tarzı ve şehir hayatı üzerine çok kıymetli anekdotlar aktarmıştır.

Fatih Sultan Mehmed (ö. 1481), 1453'te İstanbul'u fethettiğinde şehir harap vaziyetteydi. Birkaç kez Anadolu ve Trakya'da meskun ahâliyi İstanbul'a getirip iskan etmiş; ancak gelenler geçim imkanlarının azlığı sebebi ile şehirden ayrılmışlardı (İnalçık, 2015, 44). İlk yıllarda durum böyleyken Sultan'ın büyük bir gayretle ilmek ilmek işlediği İstanbul yaklaşık 100 yıl sonra tüm ihtişamıyla yabancı seyyahları kendine çeken bir başkent olarak arz-ı endam etmekteydi (bkz. And, 2016). Âşık Çelebi tezkiresinde de İstanbul kültürel, sanatsal ve mimarî anlamda kimliğini bulmuş bir şehir olarak görülmektedir. İstanbul doğumlu bazı şairler için "İstanbul çocuğu" anlamına gelen "İstanbul ferzendi" ibaresi şehir kimliğini üzerinde taşıyan insanlar için bir ayrıcalık ifâdesi sayılmalıdır.

İstanbul'un edebî muhitleri ise pâdişahların sarayları, devlet adamlarının konakları, esnaftan bazı kimselerin dükkanları ve meyhanelerdi (İpekten, 1996, 7). Bunlara ek olarak Hasköy, Eyüp, Kağıthane çemenleri ve Galata'daki bahçeler şâirlerin toplanma yerleriydi (Âşık Çelebi, 2010, 469). İstanbul'da mesire, seyrangâh, zâviye ve hangâhın olmadığı zamanlarda Safâyî'nin Galata civarındaki zâviyesinin bahçesine gidilirdi (2010, 1290). Ayrıca 954 senesi Muharrem ayının onuncu günü (2 Mart 1547) Yûsuf Sîneçâk'ın (ö. 1546) talebesi Mevlana Şûrî (ö. 1582), Günâhî (ö. 1580) ve sair Mevlevilerin cem olup pek hoş bir tavır ve üslup ile zikreyledikleri; Cafer-âbâd Tekkesi'nde aşure yaptırıldıkları; zürefâ ve urefâyı toplayıp sohbet ettikleri akabinde Mevlevî ayini üzere sema ettikleri; meclisde bulunan bazılarının tıraş olup İmam Hüseyin aşkına Şâh-ı Horasan (İmam Ali Rıza) şevkine vücutlarına burçlar, elifler çizdikleri nakledilir (2010, 686). Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında dinî mekanların da şâirlerin toplandığı mekanlar arasına dahil edilmesi gerekir.

Osmanlı devlet düşüncesinde sultan, herşeyin merkezindeki kişidir. Sanatın, mimarinin, ilmin ve edebiyatın hâmîsi odur (bkz. İnalçık, 2003). İkametgâhı olan saray ise aynı zamanda Osmanlı kültürünün üretildiği yerdir; bu sebeple sultan ve sarayı imparatorluk coğrafyası için bir model teşkil eder. Sözün bilhassa şiirin çok kıymetli olduğu bu devirlerde Osmanlı padişahları II. Murad'dan (ö. 1451) itibaren şiir yazmaya başlamış (Kut, 2000, 161); söz meydanında da at koşturmuş; şiiri ve şâiri himaye etmişlerdir. Şahsî kütüphanelerini kuran sultanların beğendikleri Arapça ya da Farsça eserleri ilim ehli kimselerden tercüme etmesini istediklerine dair bilgiyi Âşık Çelebi

tezkiresi de onaylar. Ayrıca İstanbul'daki -gerek sultan gerek ulema ve şuarâ nezdinde- kitap ve kütüphane kültürüne dair fikir veren mühim anekdotlar paylaşılmıştır.

Yine sultanlar tarafından İstanbul'da inşa edilen camiilerin nasıl canlı mekanlar haline geldiği tezkireden öğrenilmektedir. Camiilerde görevli hem sesi güzel hem de şâir olan imam, hafız, cüzhan, devirhan ve buhurculara dair anlatılanlar dinî yapıların her anlamda ihya edildiğini göstermektedir; zîrâ güzel sesli okuyucular daha çok kişinin camiide toplanmasına sebep olmaktadır. Görevlilerin ise belli bir adab ve erkanla hareket etmesi istenmiştir. Bu anlamda Süleymaniye Camii'nin vakfiyesi güzel bir örnek teşkil eder; çünkü görevlilerde aranan şartlar, vazife dağılımı, icra edilen işte uyulacak kurallar kalem kalem yazılmıştır (Kürkçüoğlu, 1962).

Âşık Çelebi ve tezkiresi her daim araştırmacıları kendine çeken edebî ve tarihî bir kültür hazinesi olmuştur. Bu makalede ise müellifin aktardığı bilgiler ışığında İstanbul kültür muhitine odaklanılmıştır. Muhakkak İstanbul'un edebî/kültürel muhitlerine dair yazılan -*Meşâ'irü's-su'arâ*'nın da kaynak olarak kullanıldığı- en nitelikli eser Haluk İpekten'in *XV.-XVI. Yüzyıllarda Edebî Muhitler* adlı çalışmasıdır (1996). Ayrıca *Meşâ'irü's-su'arâ*'yı tenkitli metin olarak hazırlayan Filiz Kılıç'ın neşrinde (2010), Aynur ve Niyazioğlu'nun editörlüğünü üstlendiği *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*'da (2011) yazarı ve yazdıklarını çeşitli açılardan inceleyen bölüm ve makaleler mevcuttur. Âşık Çelebi tezkiresinde mutasavvıfları (Avcı, 2023, 197-226), mûsikîşinasları (Pekin, 2012, 505-509), Balkan şehirlerini (Çınarcı, 2021, 277-287) yada daha genel bir bakışla tezkirelerde Galata'yı ele alanlar (Çavuşoğlu, 2003, 47-60; Karavelioğlu, 2014, 65-95) mevcutsa da *Meşâ'irü's-su'arâ*'da İstanbul'u ve İstanbullularını inceleyen olmamıştır.

Makalede yukarıda bahsedilen eserlerdeki kişilere, gruplara ve konulara tekrar değinilmedi. Çalışma yolu bir şekilde İstanbul'a düşen, İstanbul'da doğup büyüyen şâirlerle sınırlı tutuldu. Çeşitli başlıklar altında topladığımız şâirler şehirdeki kitap, kütüphane ve tercüme kültürü, hat sanatı, dinî mûsikî üzerine fikir verecek şekilde tasnif olundu. Bu makalenin -Osmanlı müelliflerinin âdeti olduğu üzere- Âşık Çelebi ve *Meşâ'irü's-su'arâ* hakkında yapılan çalışmalara bir zeyl olacak şekilde tertip edilmesine özen gösterildi.

İstanbul'un mimari ve kültürel inşası

Meşâ'irü's-su'arâ fasl-ı evvel, mukaddime ve tezkire kısmı olmak üzere üç bölümden müteşekkildir. Müellif "Fasl-ı evvel"de leff ü neşr, beyan, bedî, şiir gibi meselelere değindikten sonra Osmanlı padişahlarının biyografilerini paylaşır. İlk mahlas kullanan padişahın Sultan II. Mehmed olduğunu belirtir ve fetihten sonra hükümdarın şehri mânen ve maddeten nasıl inşa ettiğini anlatır. Ana hatlarıyla günümüz diline sadeleştirilen kısım şöyledir:

"Tahta oturduktan sonra kendine yakışan bir pâyitahtı olsun istedi ve Kostantiniyye'yi fethederek makar-ı saltanat kıldı. Hem mührünü taşıması hem de kendisinden sonra gelen haleflerinin ikamet etmesi için -'Mekanın

şerefi orada oturan iledir.' düsturunu gözeterek- İstanbul'da oturmayı seçti. Binbir direkli İrem bağlarına benzer bir bahçe yaptırdı. İnşa ettirdiği saltanat sarayının eşi benzeri görülmemiştir. Güngörmez Sarayı'nı define mahzeni eyledi; gökteki yedi burç misali Yedikule'yi yaptırdı. Allah'ın kendisine verdiği nimetlere bir şükür nişanesi olarak Fatih Camii'ni; ilim öğrenmenin lüzumuna binaen Semaniye Medreseleri'ni yaptırdı. Semaniye ilim ehlinin, fazl u kemal erbabının durağı oldu. İlim öyle ilerledi ki vezirlerden Sinan Paşa, Ahmed Paşa, Mahmud Paşa, Mollahünkaroğlu Mehmed Paşa ve erkân u âyandan çok kimse zuhur etti." (2010, 190-192).

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra şehri îmar etmeye girişmişti. Çok kısa bir zaman içinde şehrin çehresi ve demografisi değişmiş, Bizans Kostantiniyyesi'nden Osmanlı İstanbulu'na dönüşmüştü. Bu dönemi tüm mîmârî unsurlarıyla inceleyen mimar-mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi'nin (ö. 1984) şu tespiti mühimdir:

"Zâten, aldıkları şehir Kostantiniyye idi; onu birkaç senede bir İstanbul yapıverdiler; bu öyle kolayca tahakkuk edecek basit bir iş değildi; Bizans'ın enkaazı, tutumu içinde boşulsalardı İstanbul, İstanbul olur muydu?" (1973, 308).

Şehirde yeni bir medeniyet ve kültür ibdâ etmenin yolu ilk olarak mîmârîden geçmektedir. Çünkü bir şehrin kimliğini ele veren, kişide o mekana dair kanaat oluşturan en mühim görsel unsur mîmârî yapılarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürdüğü modern öncesi dönemde ise şehirler din anlayışına göre şekillenmiştir zîrâ *"bütün büyük dinler kendi amaçlarına göre tasarlanmış mimari yapılara sahiptir ve bu yapıların her biri o dine ait ulûhiyyet telakkilerini, ibadet şekillerini ve cemaat yapılanmalarını yansıtan karakteristik özellikler taşır."* (Mülayim, 2020, 91). İslam fetihleri boyunca ele geçirilen yerlerde en büyük ibadet yapısının camiye çevrilmesi veyahut oraya hemen bir ulucami inşa edilmesi (Çam, 2012, 80) bir gelenek halini almıştır. Bu minvalde Âşık Çelebi tezkiresinde Fatih Sultan Mehmed'in biyografisi aktarılırken İstanbul'un pâyitaht ilan edilmesi; Yedikule Hisarı, Fatih Camii ve Semaniye Medreseleri'nin inşası gibi faaliyetlerden bahsedilmiştir. Çelebi ayrıca Fatih'in binbir direkli İrem bağlarını anımsatan bahçeler yaptırdığını yazar. Sultanlar saltanat sarayı kadar dinlenme ve eğlenme mekanları olan hasbahçeye de özen göstermişlerdir (bkz. Atasoy, 2002). Kuvvetle muhtemeldir ki müellifin kastedtiği yer Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusundaki asma bahçeleridir (Necipoğlu, 2014, 237). Ayrıca tarihi kaynaklarda Sultan'ın yeni saray bahçelerine 20.000 adet servi, çınar ve çeşitli türlerde ağaçlar diktirdiği bilgisi mevcuttur (Atasoy, 2015, 536).

1453'ten sonra İstanbul'un isimlendirilmesi tarihçilerin farklı görüşler serdettiği bir meseledir. İnalçık, fetihten sonra ulemanın "İslambol" şeklini tercih ettiğini ve -Evliya Çelebi'ye dayanarak- 17. yüzyılda "İslambol" adının yaşamakta olduğunu düşünmektedir (2015, 36). Necipoğlu ise sikkelerde Kostantiniyye yazmasına rağmen halkın kısa süre içinde şehri İstanbul olarak andığını yazmıştır (2021, 27). Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-şu'arâ*'sının

yazma nüshaları Necipoğlu'nu onaylar niteliktedir. Müellifin müseveddesi olduğu düşünülen yazmada “استانبول” yani “İstanbul” şeklinde yazıldığı görülmektedir (Hüdayi Efendi, 1157, 15b).

Çelebi'ye göre Semaniye Medreseleri'nin kuruluşu ilmin inkişafına vesile olmuş, Fatih Sultan Mehmed vüzerâsından Sinan Paşa (ö. 1486), Ahmed Paşa (ö. 1496-97), Mahmud Paşa (ö. 1474), Molla Hünkaroğlu Mehmed Paşa gibi nazımda veyâhut nesirde maharet sahibi zatlar yetişmiştir. Burada dikkati çeken isim Molla Hünkaroğlu Mehmed Paşa'dır; çünkü Âşık Çelebi Karamânî Mehmed Paşa olarak bilinen veziri bugün pek kullanılmayan “Molla Hünkaroğlu” nisbesiyle anmıştır.

Fatih'e vezirlik yapmış kişiler arasında Mehmed isiminde iki paşa vardır: Biri Rum Mehmed Paşa (ö. 1474 [?]) diğeri ise Nişânî mahlaslı Karamânî Mehmed Paşa'dır (ö. 1481). “Molla Hünkaroğlu” ile kasdedilen Mevlânâ soyundan gelen biri olmalıdır; çünkü Mevlânâ'nın bir ünvanı da “Molla Hünkar”dır (Öngören, 2004, 441). Karamanlı Mehmed Paşa Karamânî nisbesinin yanında Konevî olarak da anılmıştır ve tam adı Mehmed Paşa b. Ârif Çelebi el-Celâlî es-Sıddîkî'dir. Babası Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyundan olup Konya Mevlânâ Dergahı postnişinidir (Küçükdağ, 2001, 449). Bu bilgiler ekseninde Âşık Çelebi'nin yaşadığı dönemde Karamanlı Mehmed Paşa'nın “Molla Hünkaroğlu” nisbesi hâlâ bilinmekte olduğu ve Paşa'nın bu şekilde anılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

Müellifin özenle seçtiği bu isimler vezirlik rütbesine yükselmiş mühim bürokratlar olmalarının yanı sıra ilmî ve edebî sahada da tebâruz etmiş kimselerdir. Klasik Türk edebiyatının en başarılı mensur münâcat örneği kabul edilen *Tazarru'nâme*'nin müellifi Sinan Paşa İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in oğludur. Bir dönem vezirlik yapması sebebiyle “Paşa” ünvanı alan Sinan Paşa kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuş; din, tasavvuf ve ahlak gibi konularda çeşitli eserler kaleme almıştır (Koç, 2009, 229-231). Fatih döneminin meşhur divan şâiri Ahmed Paşa, II. Murad dönemi kazaskerlerinden Veliyüddin Efendi'nin oğludur. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan şâir vezirlik makamına kadar yükselmiştir. Adnî mahlası ile Türkçe ve Farsça şiirler yazan veziriazam Mahmud Paşa sanatçıların büyük hâmisi olarak anılan bir devlet adamıdır (Tekindağ, 2003, 377). Veziriazam Karamânî Mehmed Paşa tarihçiliği ve inşa sanatındaki maharetinin yanı sıra mutasavvıfları, şâirleri, ilim adamlarını himaye etmesiyle de tanınmış bir isimdir (Küçükdağ, 2001, 450-451).

Âşık Çelebi devlet adamlığıyla beraber şiir ve inşa sahasında çığır açan bu kişileri Osmanlı İmparatorluğu'nun edebî, ilmî ve kültürel gelişiminde bir model teşkil ettikleri için özellikle anmıştır.

1. İstanbul Ferzendleri

Tezkirede bazı şâirler için “İstanbul ferzendi” ibaresi kullanılmıştır. Bu şâirlerden ilki Mimar Hüseyin Çelebi'nin oğlu Ahmed Çelebi'dir. İlim ehlinin

ileri gelenlerinden bir danışmend olup tâlik yazıda mahirdir. Çelebi, şâirin Farsça şiirlerinden iktibaslar yapmıştır (Âşık Çelebi, 2010, 324).

Diğeri Fehmî'dir. Yeniçeri taifesinden ilm ü marifet sahibi bu zat daha sonra İstanbul'dan ayrılıp görevi gereği Trablus'a gitmiştir (2010, 1256-1257).

Âftâbî ilm ü kemâldan behremendir. Arapçaya dâir bazı ilimleri devrinin önde gelen âlimlerinden tahsil etmiştir. Aynı şekilde Farsça da öğrenmiştir. Sultan Süleyman divanı katiplerindedir, belâgatı kuvvetlidir (2010, 350).

İstanbul ferzendlerinin içinde en dikkat çeken Emîrek'dir. Asıl adı Mustafa'dır; İran'dan göçen Hekim Molla Üveys'in oğludur. Hassa hekimlerinden olan Emîrek, birçok fende behre sahibi bir kişiydi. Ney, kemançe, tanbur çalan ve sesinin pek güzel olduğu rivayet edilen şâir hüsn-i hattatlardan daha iyi bir hattat olduğu iddiasındaydı. Kıyafetleri zarif, tavr u tarzı Acemâne olarak tavsif edilmiştir. İstanbul çocuğu olmakla övündüğü Farsça beyt şöyledir:

El-minnetu lillâh ki neyem çun dihiyân kul

Ferzend-i Sitânbûlem u ferzend-i Sitânbul

[Allah'a şükür, köylü kullar gibi değilim. İstanbul çocuğuyum, İstanbul çocuğu!] (2010, 371-379).

Dört şâir üzerinden "İstanbul ferzendi"nin genel karakterini ve özelliklerini belirlemek güçtür. Ancak şâirlerin ön plana çıkan hususiyetlerini yorumlamak mümkündür. İlk bakışta dikkati çeken Ahmed Çelebi, Âftâbî ve Emîrek'in Farsça biliyor oluşudur. Fatih Sultan Mehmed ile birlikte Farsça şiire ve Acem şâirlere olan rağbet daha da artmıştır; ancak Acemlere gösterilen bu teveccüh dönemin bazı şâirleri tarafından eleştirilmiş ve hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.¹ Durumu pek güzel özetleyen Le'âlî'nin şu beyti çok meşhurdur:

Olmak istersen îtibara mahal

Ya Arabdan yahûd Acem'den gel

Acem'ün her biri ki Rum'a gelür

Ya vezâret ya sancak uma gelür (Latîfî, 2018, 457).

Âşık Çelebi'nin tezkiresini yazdığı 16. asırda ise Farsçanın edebî muhitlerde yerini iyice pekiştirdiği görülür. Dile bihakkin vakıf Osmanlı müelliflerinin sayısı artmış; Farsçadan Türkçeye tercüme ve şerh faaliyetleri bu yüzyılda hız kazanmıştır (bkz. Yazar, 2011). Farsça divan sahibi, Muhibbî mahlaslı Kanûnî Sultan Süleyman'ın (ö. 1566) oğlu Şehzade Mustafa'nın (ö.

¹ Konu hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. (Ceylan, 2023).

1553) hocalığını yapan Sürûrî (ö. 1562) şehzade için Farsça *Bostan* şerhi kaleme almıştır. Farsça bir eserin Farsça şerh edilmesi gerektiğini söyleyen (Sürûrî, Veliyüddin Efendi, 2680, 2a) müellifin bu tercihten Şehzade Mustafa'nın Farsçasının bir şerh metnini anlayacak kadar iyi olduğunu anlıyoruz. Osmanlı sultan ve şehzadelerinin Farsçaya verdikleri ehemmiyet bu örnek üzerinden gayet iyi okunmaktadır. 16. yüzyılda Osmanlı hanedanının Farsçaya olan ilgisinin bir diğer sebebi yanbaşındaki Safevilerle sadece siyasî alanda değil; -Fars dili ve edebiyatını himaye ederek- edebî sahada da rekabet etmek istemesidir.

Her dört şâir de ilim sahibi olarak tavsif edilmiştir. Müellifin bu özelliğın üzerinde durması ismi geçen şâirlerin kendi emsallerinden daha iyi bir eğitim aldığını düşündürmektedir. Bunlara ek olarak Ahmed Çelebi tâlik yazıda marifet sahibidir; Âftâbî'nin belâgati iyidir. Birden fazla enstrüman çalabilen, sesi güzel ve hüsn-i hatta behre sahibi olan Emîrek İstanbullu olmakla övünmekte haklıdır.

Görünen o ki *İstanbul ferzendleri* sadece mesleklerini icra etmekle yetinmiyorlardı. Şiir meclislerinin yanısıra çeşitli ilim meclislerine devam ediyor, sesi güzel olan mûsikîyle meşgul oluyor, enstrüman çalıyor yada hüsn-i hattı adından söz ettirecek kadar iyi yazıyordu.

2. Müellifler, Mütercimler, Hattatlar ve Kitap Sevdalıları

Osmanlı padişahları I. Murad'dan (ö. 1389) itibaren husûsî kütüphanelerini kurmuş (Ünver, 1948, 298); çeşitli konularda te'lif ya da tercüme eserler yazılmasını emretmiş; kendilerine sunulan eserlerin hüsn-i hat ile yazılıp tezhiplenip ciltlenmesine ayrıca ehemmiyet göstermişlerdir. II. Murad devri ise ilim ve kültür hayatının gözle görülür bir ivme kazandığı dönemdir (bkz. Azamat, 1996). Şeyhî (ö. 1429'dan sonra), *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini II. Murad'a sunmuş, padişah eseri çok beğenmiş; eserin müsveddesinin temize çekilmesini istemiş ancak Şeyhî bu işlem tamamlanmadan vefat etmiştir (Âşık Çelebi, 2010, 1454). Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul'a çeşitli şehirlerden farklı ekollere mensup birçok âlim, şâir ve sanatkar gelmiş; ilmî, edebî ve kültürel anlamda gelişmekte olan Osmanlı'ya önemli katkılarda bulunmuşlardır. Fatih'in şahsî kütüphanesine ait olduğu tespit edilen 200'ü aşkın mükemmelen tezhiplenmiş ve ciltlenmiş yazma onun ilme ve edebiyata olan teveccühünün ispatıdır (TYEKB, 2023). II. Mehmed, Fatih Camii içinde de bir kütüphane kurdu muştur. II. Bayezid (1481-1512) döneminde Ayasofya ve Zeyrek medreselerindeki kitaplar buraya aktarılarak camide bulunan dolaplara yerleştirilmiştir. Yine bu dönemdeki kaleme alınan vakfiyeye göre günlük 6 akçe ücretle bir hâfız-ı kütüb tayin edilmiştir (Erünsal, 1995, 250). Âşık Çelebi, İstanbullu şâir Sabrî'nin babası Monla Arab'ın Sultan Mehmed Camii'nde hâfız-ı kütüb olduğunu naklederek bu bilgiyi destekleyen bir mâlûmat paylaşmıştır (2010, 1282).

Fatih'in (1451-1481) hükümdarlığının son zamanlarında ortaya çıkan Efşancı Mehmed Çelebi (ö. 1534) hüsn-i hatta mahir bir zattı. Çok hızlı yazabilen Efşancı 7000 beyit civarında olan *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini bir gecede yazıp Sultan II. Bayezid'e sunmuştur. Ayrıca Rum/Anadolu'daki ilk katı' (kağıt oyma) sanatçısıdır (2010, 998).²

Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Mısır seferi sırasında yanında bulunan ve o esnada Anadolu kazaskeri olarak görev yapan Kemalpaşazâde'den (ö. 1534) İbn Tağrıberdî'ye (ö. 1470) ait *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire* isimli Mısır tarihini tercüme etmesini istemiştir. Kemalpaşazâde mukâbele-i kitapta yardım etmesi için Aşçızâde Hasan Çelebi'yi (ö. 1535) istemiş; kendisi tercüme işiyle meşgul olurken Hasan Çelebi yazılanları temize çekmiştir. Yavuz Selim ve ordusu geceleri konaklamak için durduklarında ikisi sabaha dek tercüme ile meşgul olmuş; sabah olunca padişaha yazdıkları cüzü sunmuşlardır. Kitabın büyük bir kısmının tercüme edildiğini belirten Âşık Çelebi eseri *küşâyende vü hoşâyende* olarak tanımlamıştır (2010, 299-300). Bu eserin günümüzde hiçbir nüshasına rastlanmamıştır. Bazı kaynaklarda (Çuhadar-Yiğit, 1999, 387; Güzel, 11 Haziran 2024) *Nücûm-ı zâhire* tercümesine dair verilen bilgiler Kâtib Çelebi'nin (ö. 1657) *Keşfü'z-zunûn* isimli bibliyografik eserine dayanmaktadır. Kâtib Çelebi, Yavuz Selim'in Mısır fethi sırasında *Nücûm-ı zâhire*'yi gördüğünü, o esnada yanında bulunan ve Anadolu kazaskeri olan Kemalpaşazâde'den tercümesini istediğini, Aşçızâde Hasan Çelebi'nin de eseri beyaza çektiğini nakleder (Kâtib Çelebi, 2014, 1933). Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgilerin Âşık Çelebi'ninkilerle benzer olduğu gözlerden kaçmaz. Dolayısıyla kitabın hikayesinden ilk bahseden kişi Âşık Çelebi'dir.

Yavuz Sultan Selim'in bahsedilen tercüme için Kemalpaşazâde'ye ne kadar ihşanda bulunduğu meçhuldür. Ancak II. Bayezid dönemine ait bir in'âmat defterindeki rakamlar bu gibi hizmetlerin karşılığı hakkında fikir sahibi olmamıza imkan vermektedir. Kemalpaşazâde *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eserini II. Bayezid'e sunmuş; karşılığında 30.000 akçe, samur kürklü bir cübbe ve elbiseyle taltif edilmiştir (Erünsal, 2024, 299).

Kanunî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine *Firûz Şâh* hikayesini tercüme etmeye başlayan Celalzâde Salih Çelebi (ö. 1565) çok kısa bir zamanda çeviriyi tamamlamış; sekiz ciltlik bir eser meydana getirmiştir. Âşık Çelebi bu kitabı övmüş hem vazih hem de fasih olarak nitelemiştir. Salih Çelebi emekli olduktan sonra Eyüp civarındaki evinde dinlenirken Şehzade Bâyezid (ö. 1562) kendisinden *Câmi'ü'l-hikâyât* adlı eserin tercümesini istedi. Hiç müsvedde kullanmadan kafiyeli, secili, sanatlı bir üslupla kaleme aldığı eserin ilk cildini kendi el yazısıyla yazmış, diğer ciltleri başkasına yazdırmıştır. Âşık Çelebi eserin sehl-i mümteni olduğu fikrindedir (2010, 1270-1272).

² Katı' sanatı ve sanatçılarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Çağman, 2014.

İyi bir tercüme mütercimim yüksek bir makama getirilmesine vesile olabilirdi. Alâaddîn Ali Çelebi (ö. 1543-1544), Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'ye (ö.1505) ait *Envâr-ı Süheylî*'yi tercüme eder; *Hümâyunnâme* olarak isimlendirdiği eseri Kanunî'ye sunar (2010, 1109). Kitabı bir gecede okuyan padişah eseri o denli beğenir ki Alâaddîn Ali Çelebi'ye Bursa kadılığını verir (Filibeli Alâaddîn Ali Çelebi, 2017, 18).

II. Selim'in ulemadan kitap sunan kişileri çok yüksek meblağlar ile ödüllendirmesi kitaba ne denli düşkün olduğunu göstermektedir (Âşık Çelebi, 2010, 236-237).

Âşık Çelebi tezkiresinden naklettiğimiz bu anekdotlar Osmanlı padişahlarının kitap te'lif ve tercüme faaliyetlerinin üzerinde titizlikle durduklarını göstermektedir. Şahsî kütüphaneleri için kimi zaman sipariş veriyor kimi zaman da fethedilen şehirlerdeki kitapları kendi koleksiyonlarına aktarıyorlardı. Örneğin Yavuz Selim, Mısır'da Mahmudiye, Müeyyed ve Sargatmış Medreseleri'ndeki kıymetli kitapları İstanbul'a gidecek ganimetlerin arasına dahil etmiştir (Kazan, 2007, 87). Ayrıca saray içinde de kitap istinsahı yapılıyordu. 1546 tarihli ehl-i hıref defterine göre Osmanlı sarayında 21 hattat ve müstensih; 12 mücellid çalışmaktaydı (Yaman, 2008, 502-503).

Hayatının bir döneminde katiplik yapan Âşık Çelebi yazısı güzel kimseler üzerinde özellikle durmuştur. Bu kişilerin en becerikli olanlarından biri Sâ'î'dir. Asıl adı Abdülkerim Çelebi olan şâir nesih ve tâlik yazıda mahirdi. Küçük yaşta istinsah etmek üzere yazdığı kitap ve risaleler etrafındakileri büyülemiştir. Ebussuûd Efendi'den (ö. 1574) mülazım olmuş; müderrislik yapmış sonrasında kadılık mesleğine sülûk etmiştir. Hattatlığın yanında efşanber yani katı' sanatçısı olan Sâ'î harf kesmekte³ de usta bir isimdi (2010, 933-934).

İstanbul doğumlu Şeydâ (ö. 1580) tâlik, nesih, rikâ', gubârî, divânî yazılarında ustaydı. Sülûs ve nesih yazısının güzelliği zamanının kalem ehli tarafından takdir edilmişti. Aynı zamanda müzehhipti; cedvel yada pergel kullanmaya ihtiyaç duymayacak kadar marifetli bir cedvelkeşti (2010, 1459-1460).

Ünlü şâir Zâtî (ö. 1546) istinsah ettiği dîvân ve kitaplara serlevha hazırlar, cedvel çeker, tezhiplerdi (2010, 1576).

İstanbul ferzendleri içinde adını andığımız Emîrek, harflere yeni bir form kazandıran tevkî' ve rikâ' üstadı (Özaydın, 1999, 212) İbn Mukle (ö. 940) ve aklâm-ı sittenin ölçülerini belirleyen (Serin, 2013, 291) Yâkût el-Müsta'sımî'den (ö. 1299) daha iyi yazdığını söyleyecek kadar yazıda iddialıydı (2010, 372).

Tezkirede, yukarıda ismi anılan şâirlerin hat ve tezhip sanatından bir gelir elde ettiklerine dair bir îmâ yoktur. Sadece Zâtî'nin Bayezid Camii

³ İnce yazı oymacılığı.

avlusunda remilcilik yaparak geçindiğini biliyoruz (Coşkun, 2013, 150). Kuvvetle muhtemeldir ki Zâtî -sipariş üzerine- istinsah ettiği kitapları satıyordu; cedvel çekme ve tezhip işini ücret mukabilinde yapıyordu. Sâ'î mahlaslı Abdülkerim Çelebi'nin de müstensihlikten ve efsanberlikten -kağıt oyma sanatı ile kestikleri harflerden hat levhaları yaparak- para kazandığını varsaymak mümkündür. Yazısı güzel olan Şeydâ ve Emîrek için de aynı durum geçerlidir. Saray'daki ehl-i hiref ve Bedesten (Kapalıçarşı) esnafından başka kitap istinsah ederek, cedvel çekip tezhipleyerek yada efsanberlik yaparak geçinen ve dönemin seçkin zümresinden sayılan bir grup zanâatkâr daha mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır.

Meşâ'irü's-su'arâ'da kitap düşkünü şâirlere dâir ilginç anekdotlar mevcuttur. Kemalpaşazâde'nin çeşitli ilimlerde yazılmış üç yüzden fazla kitap ve risalesi olduğunu nakleden müellif efâzıldan bazı kimselerin "*gönlüm gamnâk olsa Kemal Paşazâde müellefâtına nazar ederim, def eyler*" dediğini belirtir (2010, 298). Yine Kemalpaşazâde'nin huzurunda oturanlardan biri "Monla Refikî⁴ ilim ehli olmadığı halde her bulduğu kitabı toplar. Acaba bunca kitabı ne yapar?" şeklinde bir soru sorar. Ünlü şeyhülislam "bazı dostların kitabı alıp işkence ettiğini buna nispetle hapsin işkenceden yeğ olduğu" şeklinde cevap verir (2010, 300).

Meşleği kadılık olan Pârepârezâde Ahmed Çelebi (ö. 1560) azledildiği vakit yol harcı için kitabını satan, yolu İstanbul'a düştüğünde mülazemet harçlığı için katiplik yapan müstağni bir zattır (2010, 315).

Adı Mehmed olan Sâ'ilî günlerini bazen Rumeli'de bazen İstanbul'da geçirmektedir ve varı yoğu kitaptır. Âşık Çelebi onun ne yapıp edip kitaba akçeyi, pulu bol bol bulduğunu söyler (2010, 942).

Layihî mahlaslı Mustafa Sirozî'nin (ö. 1565) birçok kitabı olduğu ve bunları hayır için vakfettiği nakledilmiştir (2010, 756).

Fatih Sultan Mehmed'in Mahmutpaşa ve Beyazıt arasında inşa ettirdiği İstanbul Bezzazistanı'ndaki (Bedesten) birkaç dükkan sahhaflar için tahsis edilmişti (Erünsal, 2015, 614). Tezkirede bu bilgiyi destekler biçimde Çerak isimli bir kişinin İstanbul Bezzazistanı'nda kitap sahhafı olduğu bilgisi verilmiştir (2010, 349).

Erünsal, 16. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'da kitap ticaretinin önemli bir gelişme kaydettiğini yazar; kütüphanelerin ve çarşının kitapla dolup taşıdığı bilgisini paylaşır (2021, 107). Âşık Çelebi'nin te'lif, tercüme ve kitap sanatlarına dair naklettikleri bu gelişmenin daha erken tarihlerde yaşandığını düşündürmektedir. Çelebi, tezkiresini 1544'ten sonra yazmaya karar vermiş 1568 yılında tamamlamıştır (Gökyay, 2004, 355). Tezkirede 1544'ten 1568'e uzanan İstanbul panaromasına bakıldığında Kemal Paşazâde müellefatına bakarak yani kitap/kütüphane seyrederek neşe duyan fazilet ehli

⁴ Kemalpaşazâde Edirne Darülhadis'i'nde müderris iken Refikî ile tanışıp dost olduğu rivayet edilmektedir. Bkz. Köksal, 23 Ocak 2024.

kitapseverler göze çarpar. Ayrıca bir kadı yol parası için kitaplarını hemen satıp nakde dönüştürebiliyor ise bu kitap piyasasının canlılığına delalet eder. 1565 yılında vefat eden şâir Layihî'nin kitaplarını hayır için vakfetmesi "kitap vakfı" âdetinin sadece Osmanlı padişahları ve üst düzey bürokratlar arasına sıkışıp kalmadığının işaretidir.

3. Cüzhan ve Devirhanlar

Vakit namazların öncesinde veyahut sonrasında Kur'an-ı Kerîm'den bir cüz okumakla görevli kişiye "cüzhan" denirdi (Berki, 1966, 10). Camii, tekke, zaviye ve bazı türbelerin vakıf kayıtlarında bu uygulamaya rastlanmaktadır (Akgündüz, 2020). Âşık Çelebi'nin cüzhan ve devirhanlar hakkında naklettiği bilgileri anlamak ve anlamlandırmak için *Süleymaniye Vakfiyesi*'ne bakmak yerinde olacaktır. 1557 yılında tanzim edilen vakfiyeye göre cüzhanların Kur'an ehli salih kimselerden, fasih tilavetli, sahih okuyuşlu kârîler arasından seçilmesi istenmiştir (Kürkçüoğlu, 1962, 34). Âşık Çelebi hangi camiide vazifeli olduğunu söylemeksizin Behlül isimli İstanbullu bir şâir için şu bilgileri verir:

"*İmâm u cüz'-hân ve mu'allim ü hâfız-ı Kur'ân kısmınun eşrâfındandır.*" (Âşık Çelebi, 2010, 444).

"Dilsiz dânişmend" lakabıyla anılan şâir Âhî'nin (ö. 1517-18) yakın dostu Dellakzâde de Sultan Mehmed türbesinde cüzhandır (2010, 394).

Devirhanlar ise vakfın şartları gereğince cuma ya da herhangi bir gün öğle namazından evvel Kur'an-ı Kerîm'den Mülk sûresi ya da başka bir sûre okuyan görevlilerdir (Berki, 1966, 12). Süleymaniye vakfiyesinde devirhan olacak kimselerin hâfızlığı hakkıyla bilen, salih, mütedeyyin, güzel sesli, güzel nağmeli ve tecvid kurallarına vakıf kişiler olması istenmiştir. 10 kişiden müteşekkil bu grubun başında en ehil olan "sermahfil" bulunur ve diğerlerinin azil ve nasb edilmesine karar verirdi. Cuma günü mahfilde toplanan devirhanlar belirlenen kâide üzere yüksek sesle Kur'an'dan birer aşır okumakla vazifelendirilmişlerdir (Kürkçüoğlu, 1962, 34).

İstanbullu Zeynî hâfız ve hafızzâdedir. Hem cemali hem de sesi güzel olan şâir cüzhan ve devirhanlık yapıyordu. Kendine has okuyuş tarzı ile her caminin aranılan kişisiydi. Uzun bir müddet cüzhanlık ve devirhanlıktan sonra Karamanpazarı'nda⁵ sahaf dükkanı açtı. Sonra saç ve sakalını çar-darb⁶ edip Kalenderî dervişleri arasına katıldı. Meye ve afyona mübtela oldu. Fakr u zaruret içinde vefat etti (2010, 588-589).

⁵ Fatih Camii ve Saraçhane arasındadır (Başkan, 2012, 126).

⁶ "Kalenderîler'in ve abdalların eriştikleri mânevî bir zevk sonunda veya Allah yolunda her şeyden soyunduklarını, her şeyi terkettiklerini anlatmak maksadıyla saç, sakal, kaş ve bıyıklarını ustura ile tıraş etmeleri usûlü". *Kubbealtı Lugatı*, "çar-darb" (Erişim 14 Haziran 2024).

İstanbul'un Dâvud Paşa mahallesinden olan Sebzî hâfız ve cüzhandı. Ömrünü ilim ve irfan ehli ile geçiren şâirin şiirlerinden -özellikle *Ergavân Kasidesi'*nden- övgü ile bahsedilmiştir (2010, 943).

Sonuç

Âşık Çelebi'nin biyografi yazarlığındaki başarısının sırrı zarif ve latif bir ruha sahip olmasının yanı sıra devrinin meşhur şairleriyle olan şahsî tanışıklığı ve dostluğudur. Seyyid bir ulema ailesine mensup olan müellif Osmanlı adabını ve kültürünü çok küçük yaşlarda edinmiş olsa gerektir; zîrâ feraset ve basiretle kişileri, zümreleri tahlil edebilmiştir.

Meşâ'irü's-şu'arâ penceresinden Âşık Çelebi'nin gözleriyle temaşa etmeye çalıştığımız 16. asır İstanbul'u Bizans Kostantiniyyesi'ni çoktan geride bırakmış; Osmanlı imparatorluk düşüncesi ile yoğrulmuş kimlik sahibi bir şehir olarak boy göstermektedir. Biyografisi verilen İstanbul şâirlerinin arka planda mîmârîsi, sanatı, edebiyatı, mûsikîsi, kendine has âdabı ve yaşam tarzıyla nümâyan olan şehri ihya ettikleri fark edilir. Şahsî kütüphanelerinin yanı sıra umumî kütüphaneler kuran sultanlara ilmiye sınıfından şâirler yeni yazdıkları kitapları sunmakta yada sultanlar beğendikleri eserlerin tercümesini kendilerinden istemektedir. Kitaba olan teveccüh hat, tezhip ve cild sanatlarının tekamülünü sağlamış; sahafılık mesleği daha da gelişmiş böylece şehirde kitap merkezli bir üst kültür ortaya çıkmıştır. Kalemiye sınıfından katip şâirler çeşitli hat stillerinde behre sahibi olmuş; güzel yazılarıyla da etrafa nam salmışlardır. Hat sanatında usta olanların bazısı müzehhiplik de yapmaktadır. Güzel sesli hâfız şâirler -genellikle selâtin-camiilerde cüzhan ve devirhan olarak görevlendirilmiş; vakıf kurallarıyla belirlenmiş bir usûl üzere Kur'ân-ı Kerîm tilavet etmektedirler. Görülmektedir ki İstanbullu olan veyahut sonradan İstanbul'a yolu düşen bu kişilerin ortak özelliği birden fazla fende veyahut sanatta usta olmalarıdır.

Bahçe, çemenzar yada mesire yerinde toplandığını bildiğimiz şâirlerin kimi zaman bir tekke bahçesinde bir araya geldiği görülmüştür. Farklı tasavvufî kollara mensup şâir dervişlerin bir aşûre gününde hep beraber yaptıkları tören bir arada nezaketle yaşamayı telkin eden İstanbul imparatorluk kültürünün ürünüdür. Bu anlamda İstanbul sultan tarafından kültürel açıdan beslenirken kendisi de üzerinde meskûn bulunanları bu gelişimden hissedâr etmektedir.

16. asır Osmanlı kronikçisi Talikizâde Osmanlı padişahlarının sahip olduğu faziletleri sayarken İstanbul gibi bir şehre sahip olmanın Osmanlı hanedanını daha prestijli kıldığını söyler. Fatih'ten Kanunî'ye kadar geçen dönemde sultanlar, vezirler, âlimler, sufiler ve şâirlerin eliyle yoğrulan İstanbul Mimar Sinan ile tam anlamıyla kendini bulmuş, görsel olarak kemale ermişti. Âşık Çelebi'nin temâşâ ettiği şehir bu İstanbul'du.

Âşık Çelebi tezkiresi özelinde kendinden önceki çalışmalara bir zeyl olarak tertip edilmiş bu makalede İstanbul'un kültür ve sanatına katkı veren

şâirler kitap yazımı, tercüme, kitap sanatları, kitap ve kütüphane kültürü, camii mûsikîsi açısından değerlendirilmiştir. Bu sebeple Osmanlı İstanbulu şehir kültürü ve kimliği üzerine çalışan araştırmacılara yeni bir bakış sunacağı ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Âşık Çelebi. *Meşâirü's-suarâ*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Hüdayi Efendi, 1157, 15b.
- . *Meşâ'irü's-şu'arâ inceleme-metin*. haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar. ed. Hatice Aynur, Aslı Niyazioğlu. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Akgündüz, Murat. "Osmanlı Döneminde Camilerde Kur'ân Okunmasıyla İlgili Görevliler". *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 443-458.
- And, Metin. *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Atasoy, Nurhan. *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*. İstanbul: Aygaz, 2002.
- . "İstanbul Bahçeleri". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. 4/534-571. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş ; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2015.
- Avcı, Sait. "Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ Tezkiresinde Mutasavvıf Şairler". *Nisar* 2 (2023), 197-226.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481) III*. İstanbul: Baha Matbaası, 1973.
- Azamat, Nihat. *II. Murad Devri Kültür Hayatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, doktora tezi, 1996.
- Başkan, Yahya. "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus". *Tarih Dergisi* 55 (2012/1), 107-134.
- Berki, Ali Himmet. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*. Ankara: Doğu Matbaacılık, 1966.
- Ceylan, Ece. "Acem diyarından gelen şairler ve Osmanlı edebî çevrelerinin onlara bakışı (XV. ve XVI. Yüzyıl)". *TUDED* 63/1 (2023), 61-86.
- Coşkun, Vildan S. "Zâtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 44/150-151. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çağman, Filiz. *Katı' Osmanlı Dünyasında Kağıt Oyma Sanatı ve Sanatçıları*. İstanbul: Aygaz A.Ş., 2014.

- Çam, Nusret. "Ulucami". *DİA*. 42/80-81. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çavuşoğlu, Mehmed. *Divanlar Arasında*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2003.
- Çınarcı, Mehmet Nuri. "Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ Tezkiresinde Balkan Şehirleri". *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları BALTED* 3/2 (2021), 277-287.
- Erünsal, İsmail E. "İstanbul'da Kitap Ticareti ve Sahaflar". *Antiçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. 7/614-632. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş ; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2015.
- _____. *Osmanlılarda Kitap Ticareti SAHAFLAR ve KİTAPÇILAR*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- _____. *EDEBİYAT TARİHİ YAZILARI Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2024.
- Filibeli Alâaddîn Ali Çelebi. *Hümâyûn-nâme*. haz. Tuncay Bülbül. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Meşâ'irü's-Şu'arâ". *DİA*. 29/355-357. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- İnalcık, Halil. *Şâir ve Patron- Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2003.
- _____. "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. 1/36-85. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş ; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2015.
- Karavelioğlu, Murat A. "Şuara Tezkirelerinde Galata Tasvirleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 50/1 (2014), 65-95.
- Kazan, Hilal. *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2007.
- Koç, Aylin. "Sinan Paşa". *DİA*. 37/ 229-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Köksal, Mehmet Fatih. "Refikî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 23 Ocak 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/refiki>.
- Kut, Günay. "Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri (Seyf Ve'l Kalem Sahipleri)". *İlmî Araştırmalar* 9, 161-178.
- Küçükdağ, Yusuf. "Karamânî Mehmed Paşa". *DİA*. 24/ 449-451. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Süleymaniye Vakfiyesi*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1962.

- Latîfî. *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. haz. Rıdvan Canım. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>.
- Mülayim, Selçuk. "Mimari". *DİA*. 30/91-95. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Necipoğlu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *DİA*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbn Mukle". *DİA*. 20/211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Pekin, Ersu. "Âşık Çelebi'nin Musannifleri, Hanendeleri, Sazendeleri". *Bir Allame-i Cihan Stefanos Yerasimos (1942-2005)*. ed. Edhem Eldem vd. 505-579. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Serin, Muhittin. "Yâkût el-Müsta'sımî". *DİA*. 43/291-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- "*Sultan Fatih'in Şahsî Kitaplığı*" *Yazma Eser Kataloğu*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Sürûrî. *Şerh-i Bostan*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 2680, 2a.
- Tekindağ, Şehabeddin. "Mahmud Paşa". *DİA*. 27/376-378. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Unan, Fahri. "Sahn-ı Semân". *DİA*. 34/532-534. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yaman, Bahattin. "1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları". *Belleten* 72/264 (2008), 501-534.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2011.